

Od redaktorek

Sztuka w socjologii jakościowej bez rewolucji. Krótkie wprowadzenie

Dorota Rancew-Sikora

Uniwersytet Gdański

DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.16.2.01>

Słowa kluczowe:

badania jakościowe,
sztuka i wiedza,
społeczne role
socjologii, projekty
badawcze

Abstrakt: Niniejszy numer tematyczny skoncentrowany jest wokół dwóch pytań: po pierwsze, jakie miejsce zajmuje sztuka w jakościowych badaniach socjologicznych, a po drugie, jak za pomocą działań artystycznych i badawczych można zmierzyć się z problemem inności i obcości (także w relacji artystów i badaczy). Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że najbliższe związki między nauką i sztuką realizowane są w ramach podejść krytycznych i zaangażowanych. Autorka wprowadzenia sugeruje, że kluczem do efektywnego zestawienia socjologii z działaniami artystycznymi w jednym projekcie badawczym jest rozdzielenie ich udziału na różne etapy lub poziomy badania: działania artystyczne najlepiej sprawdzałyby się na poziomie zaprojektowania i przeprowadzenia interwencji oraz zaangażowania uczestników i odbiorców dzieła, a zadaniem socjologów byłoby wspomaganie planowania i organizacji interwencji artystycznej, a następnie zbieranie materiałów dokumentujących jej przebieg, dokonanie ich analizy i interpretacji oraz ewaluacja projektu pod kątem jego wpływu na otoczenie społeczne i rozwój wiedzy o badanym aspekcie życia społecznego. Jest to stanowisko raczej umiarkowane niż radykalne, ale pozwalające zapewnić odrębność i specjalizację obu dziedzin wytwarzania wiedzy i uwzględniające ograniczenia i wymagania pochodzące z kontekstu społecznego. Elementy takiej strategii zastosowali autorzy i autorki artykułów zamieszczonych w tym tomie, koncentrując się na analizie dzieł i sytuacji ich tworzenia, pierwszy ruch pozostawiając artystom.

Dorota Rancew-Sikora jest przewodniczącą Sekcji Antropologii Społecznej Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, profesorem Uniwersytetu Gdańskiego i członkinią Komitetu Socjologii PAN. Jej dotychczasowe publikacje koncentrują się na badaniach języka w życiu społecznym, życia codziennego i relacji człowieka z przyrodą. Jest autorką dwóch książek (*Analiza konwersacyjna jako metoda badania rozmów codziennych* oraz *Sens polowania*), redaktorką naukową kilku książek zbiorowych i organizatorką licznych sympozjów i konferencji. Publikowała m.in. w „Studiach

Socjologicznych”, „Kulturze i Społeczeństwie”, „Przeglądzie Socjologii Jakościowej”, „Studiach Humanistycznych AGH” i „Journal of Pragmatics”.

Adres kontaktowy:

Zakład Teorii Socjologicznej i Metodologii Badań Społecznych

Instytut Socjologii Uniwersytetu Gdańskiego

ul. Bażyńskiego 4, 80-309 Gdańsk

e-mail: dorota.rancew-sikora@ug.edu.pl; dorota.rs@wp.pl

*Szukałam już konkretnego i kontekstu, których nie umiałam
jeszcze odnieść do panujących nurtów.*

Heinich 2019: 7

Niniejszy numer tematyczny powstał w poszukiwaniu odpowiedzi na dwa pytania: po pierwsze, jakie miejsce zajmuje lub mogłaby zająć sztuka w jakościowych badaniach socjologicznych, a po drugie, jak za pomocą działań artystycznych i badawczych można zmierzyć się z problemem inności i obcości (także w relacji artystów i badaczy). Zamyśl zorganizowania konferencji Sekcji Antropologii Społecznej i Sekcji Socjologii Sztuki Polskiego Towarzystwa Socjologicznego w 2018 roku w Lublinie oraz przedkładanego numeru „Przeglądu Socjologii Jakościowej” poświęconym tej tematyce wziął się z głębokiego przekonania o pożytku ze spotkań działalności artystycznej i badawczej w terenie oraz ostatecznej nieuchronności nawiązywania bliższej współpracy badaczy i artystów ze względu na zmiany, które dokonują się w obu tych polach oraz w możliwościach odbioru efektów ich prac.

Mimo zdecydowanie pozytywnego nastawienia prezentujemy tu stanowisko ostrożne i umiarkowane, uwzględniając kontekst, w jakim działają badacze w Polsce i opowiadając się na rzecz wykorzystania szans, ale też za dążeniem do unikania ryzyka i kosztów, które mogłyby być związane z nieprzemyślanym odrzucaniem ustalonych reguł praktyk badawczych i zaciemnianiem odrębności kontekstów i gatunków wypowiedzi naukowców i artystów. Ponieważ instytucje, w obrębie których działają artyści i badacze, nie są ani wolne, ani samodzielne, ani skore do gwałtownych zmian, chcemy bronić autorytetu nauki społecznej oraz podstaw

metodologicznych, na których jest on oparty. Z jednej strony uważamy, że związki nauki społecznej z działaniami artystycznymi są cenne ze względu na formy wyrazu sztuki, które mogą być szczególnie pożyteczne w zwiększaniu trafności, widoczności i atrakcyjności wyników badań społecznych, dostosowując je do możliwości odbioru w świecie dominacji wizualnych i multimodalnych technologii informacyjnych. Z drugiej strony poszukiwaniu nowych rozwiązań w metodologii komunikowania się nauk społecznych ze światem towarzyszą działania artystów, którzy na własną rękę podejmują rolę aktywistów społecznych i badaczy (Blanes i in. 2016), więc najbliższe związki jak dotąd realizowane są w podejściach krytycznych i zaangażowanych obu dziedzin (Keifer-Boyd 2011). Podejmując się krytyki mechanizmów działania świata społecznego, sami badacze narażają się na surową krytykę – czy to od strony standardów metodologii naukowych, standardów estetycznych, czy też ze strony odbiorców reagujących na zaburzenia hierarchii kulturowych, zmiany stylu i obyczaju, i zaangażowanych w dyskusje etyczne i polityczne odzwierciedlające ścieranie się różnych wartości i potrzeb kierowanych wobec nauki i sztuki (por. Kurki 2009).

Bez świadomości drogi, jaką przeszły socjologia i antropologia od optymistycznego projektu społeczeństwa nowoczesnego do nauk społecznych rozczarowanych nowoczesnością, radykalnie interpretatywnych, krytycznych i zaangażowanych (jak np. Clifford, Marcus 1986; Denzin 2003, Geertz 2005; Ingold 2016), trudno jest określić punkt, w jakim się obecnie znajdujemy. Obserwujemy więc, jakie pojawiły się udane projekty i jakie szczegółowe formy współpracy (więcej na ten temat pisze Joanna Bielecka-Prus w tym tomie, a pełny przegląd możliwych zastosowań sztuki w badaniach jakościowych znaleźć można w podręczniku Knowles, Cole 2008).

Rozpoczynając temat, spojrzymy na kilka korzyści i niebezpieczeństw płynących z zainteresowania nauk społecznych sztuką.

Po pierwsze, socjologia ma stały problem z uwzględnieniem konkretnego i kontekstu, do czego nawiązuje motto tego tekstu autorstwa Nathalie Heinich (2019). Socjologia jakościowa i etnografia robią to lepiej niż badania standaryzowane, a współpraca ze sztuką to jeden krok dalej, gdyż w sztuce konkretne doświadczenie i szczególnie sytuacyjny wbudowane są w formę i treść autorskiego przekazu, a jednocześnie mają siłę docierania do szerszego kręgu odbiorców. Wybitni artyści opanowali umiejętność równoczesnej pracy z kontekstem i wykraczania poza kontekst. Jest możliwe, że za trwałą obecność dzieła poza kontekstem jego wytworzenia odpowiada ostateczna uniwersalność ludzkiego doświadczenia i ludzkiej kultury. Z drugiej strony działamy w świecie, w którym roszczenia do uniwersalności są obciążone historią społecznej dominacji klasowej i stosunków kolonialnych, kiedy silniejsze grupy przyłożyły swoją miarę do wytworów grup mniejszych i wykorzystały je – a więc bardzo ważnym wątkiem obecnym we współpracy badaczy społecznych i artystów jest dążenie do zwiększenia sprawiedliwości społecznej.

W historii antropologii odrywanie dzieła od kontekstu jego powstania przybrało bardzo praktyczny wymiar zabierania wytworów społeczności pozaeuropejskich do Europy i prezentowania ich w muzeach jako znaków *Innego*. Dziś mówi się, że praktyki kulturowe zostały w ten sposób „urzeczwione”, a odpowiedzialne za to było quasi-przyrodnicze podejście do badania wytworów kulturowych poddawanych opisowi, klasyfikacji i ocenie (Ingold 2016). Relacja ta wrosła głęboko w stosunki kolonialne, w które zaplątali się również badacze, i dla-

tego obecnie czują się w obowiązku to naprawić jako najsurowsi krytycy wszelkich śladów kontynuacji postaw charakterystycznych dla kolonializmu. Nadal jednak podróżnicy i turyści, zbieracze, kolekcjonerzy prywatni i handlarze kontynuują tego typu praktyki, a obejmują swoim zainteresowaniem wszystko: zarówno formy estetyczne o symbolicznym znaczeniu dla określonych rytuałów i wierzeń, jak i te, które spełniają swoje funkcje w praktycznym życiu codziennym, kolekcje przedmiotów uzupełniając fotografiami dokumentującymi to, czego nie dało się przewieźć. Tendencja do traktowania przedmiotów artystycznych jako zamkniętych, końcowych (ostatecznych) „efektów” działania, odrębnych od aktu tworzenia, została wzmocniona przez działanie mechanizmów rynkowych i wobec tej siły nie na wiele zdają się próby ich obrony. Bieda i konflikty militarne przyczyniają się do niszczenia ich na miejscu, a przewożenie między odległymi miejscami nadal jest wykorzystywane do wspomagania symbolicznych podziałów, dominacji, eksploatacji i poniżenia w praktykach „dekulturacji” czy „dehumanizacji” (Karp, Lavine 1991). Dominujące systemy kapitalistyczne wywierają presję na procesy twórcze ludów rodzimych, narzucając im globalną logikę konkurencji i zarobku (Coote, Shelton 1992), i kluczowa staje się kwestia zbadania, jak lokalne społeczności mogą bronić swoich kultur przed siłami zewnętrznymi, między innymi przez zaangażowanie sztuki.

Aktywizm społeczny oparty na sztuce odnajduje podstawy w tym, że widzi działalność artystyczną jako zakorzenioną w całości życia społeczności i rozumianą w odniesieniu do sieci złożonych społecznych relacji (Becker 1982; Bourriaud 2002). Odpowiadając na postulat łączenia podzielonych zjawisk i sposobów ich rozumienia w całość, badacze i aktywiści definiują sztukę bardzo szeroko jako

ekspresyjny aspekt działania, który może znajdować swój wyraz w pracy zarobkowej, w gospodarstwie domowym i w zajęciach czasu wolnego, pod warunkiem, że angażują one wyspecjalizowane umiejętności i zachowują stylistyczne konwencje (Anderson 2000). Uważa się, że docenienie sztuki w codzienności przez ich badanie może przyczynić się do wzmocnienia godności zwykłego życia (McNaughton 1988; Sherzer 1990).

W odróżnieniu od antropologii sztuki socjologia kultury zakorzeniona została w systemach nowoczesnych społeczeństw narodowych i organizacji państwowej z ich hierarchiami społecznymi i kulturowymi, w których elitarność i ludowość mają tendencję oddzielania się od siebie i funkcjonowania w odrębnych światach (Gellner 1991; Bourdieu 1993; 2001), i ona też, podobnie jak antropologia, musiała zwrócić się przeciwko technikom uprzedmiotawiającym oraz odsłonić krytycznie mechanizmy władzy w procesie twórczości kulturowej. Efektem refleksji jest obecna tendencja do wspierania demokracji gustu estetycznego i akceptacji kultury popularnej oraz uznanie i wspieranie świadomie podejmowanych przez sztukę funkcji politycznych w wyrażaniu społecznego protestu i buntu, dążeniu do emancypacji grup podporządkowanych i mniejszościowych, znajdowaniu wyrazu dla tożsamości alternatywnych i jednostkowych (Creswell 1994; Ferree 2003; Hurwitz, Taylor 2012). Nie ma się co dziwić, że jest to wtedy inna sztuka i prezentowana w innych okolicznościach społecznych niż muzea i galerie. Gra toczy się nie tylko o to, co jest i nie jest nauką w kontekście jej relacji ze sztuką, ale także o to, co jest i nie jest sztuką oraz co może być obiektem ich badania (Heinich 2019).

Zmiana społeczna wynikać może z samej innowacyjności tworzenia (Leavy 2018). Dzieło artystyczne

i sztuka sięgają szczególnych poziomów nowatorstwa, które oddalają się od potocznej wrażliwości i rozpowszechnionych gustów odbiorców – a więc same wzbudzają czasem aktywny opór, oburzenie, nienawiść (Heinich 2019). Weryfikacja wartości estetycznej i społecznej dzieła następuje w czasie – z czasem wbudowana zostaje łagodnie do codziennych i odświętnych praktyk, oswaja i kształtuje je. Im jest większa i bardziej radykalna zmiana formy lub znaczenia – tym większa szansa na protest i zwalczanie w danej chwili – i tym większa możliwość odkrycia i dopełnienia efektu dzieła później, od skandalu obyczajowego do przekształcenia podstaw kulturowych tożsamości (Ferree 2003).

Jedną z istotnych funkcji, jaką nauki i badania społeczne spełniają wobec społecznie ukierunkowanych przedsięwzięć artystycznych, jest wspomaganie ich i zrozumienie ich wartości społecznej w nowych formach działania. Cele badawcze tego typu połączonych projektów to raczej eksploracja nowych obszarów, ugruntowanie, pogłębienie, urefleksyjnienie, niż dążenie do uogólnienia wiedzy. Skoro zakres zaangażowania i neutralnej refleksji nad działaniem stanowią dla siebie konkurencję i wzajemnie wypierają się w danym działaniu (por. Elias 2003), kluczem do rozwiązania zagadki ich pokojowego, bezpiecznego współistnienia może być rozdzielenie funkcji na różne etapy lub poziomy badania – z początkowym otwarciem na to, co nieprzewidywalne w działaniu artystycznym i końcową dyscypliną w badaniu osiągniętych efektów artystycznej interwencji. Wtedy (zakładana) autentyczność autorskiej wypowiedzi artysty zostaje zestawiona z innymi sposobami legitymizacji postępowania naukowego, a w procesie socjologicznej ewaluacji ocenia się, co dany projekt jako forma interwencji w świat społeczny pokazał i co zrobił, i jakie efekty pozostawiło badanie, poddane pod

dyskusję w środowisku naukowym. Tak właśnie postąpili autorzy artykułów prezentujących cztery próby badawcze odnoszące się kolejno do fotografii (Kukielko-Rogocińska), malarstwa (Kisiel), tłumaczeń literackich (Kosman) i teatru (Kalinowska, Rożdżyńska).

Kalina Kukielko-Rogocińska omawia przypadek serii fotografii Edwarda S. Curtisa wykonanych pod koniec XIX wieku i przedstawiających Indian Ameryki Północnej, refleksyjnie odnosząc się do historii badania oraz jego interpretacji dokonanej po czasie. Pierwszy poziom to zatem aktywne zaangażowanie ich autora w projekt w terenie, drugi poziom to analiza materiałów i kontynuacja pracy na poziomie bardziej analitycznym, a także próba przeniesienia efektu do zastosowania przez inne osoby, w innym kontekście, pokazująca, co właściwie zrobił, co pokazał, co wykreował badacz, odsłaniając pewne ambiwalencje w zakresie i charakterze jego dzieła. Jest tu także trzeci etap polegający na opisie i ewaluacji tej refleksji, tworzący cały łańcuch badaczy bazujących nie bezpośrednio na swoim doświadczeniu, zmniejszając obciążenie go zaangażowaniem, ale jednocześnie odnoszących się do znaczenia zaangażowania.

W kolejnym artykule Przemysław Kisiel wybrał analizę poznawczego znaczenia dzieła malarskiego, przyjmując postawę analitycznego dystansu wobec obrazu potraktowanego jako obiekt i wykorzystując teoretyczne pojęcia socjologii w badaniu problemu obcości przybysza. W artykule Kisiela kondycja obcego zostaje ukazana przez szczegóły przedstawiania wizualnego, bo jego obraz decyduje, jaką wywoła reakcję, definiując go jako obcego. Katarzyna Kalinowska i Kaja Rożdżyńska również wzięły na warsztat proces izolacji *Innego* jako rozpowszechniony społeczny sposób „zabezpieczania się” grupy, a odnosząc się do działania teatralnego,

pokazały również, jak w takich warunkach zachodzi nawiązanie kontaktu i możliwość przerwania izolacji. Przyjęcie postawy analitycznej i stworzenie refleksyjnego dystansu wobec dzieł i artystów umożliwiło autorom zdystansowanie się wobec własnej kultury i sposobu jej trwania, a w końcu zbudowanie dystansu wobec siebie, poddanie refleksji narzucania się znaczeń w celu uwolnienia się od programu kulturowego, jeśli jest krzywdzący. Taki może być praktyczny sens zaangażowanego w projekty badawcze działania symbolicznego i refleksyjnej pracy nad symbolami.

Artyści są tu wnikliwymi badaczami i uczestnikami kultury i mechanizmów życia społecznego, których znaczenia kondensują i odkrywają w swoich dziełach. Poddanie socjologicznej refleksji wyników ich działań jest zaś przykładem podążenia drogą wytyczoną przez Wilhelma Diltheya (1982), która dała podstawy socjologii rozumiejącej i która bazuje na szczególnych kompetencjach artystów w chwytaniu i artykułowaniu znaczenia. Badacz społeczny występuje tu jako uczeń artysty, który stara się zrozumieć, odczytać i przekazać dalej sens jego lub jej wypowiedzi – posługując się przy tym językiem teorii (i zwykle zamieniając obraz w słowa), mając inny krąg odbiorców i inne możliwości pokazania zastosowania odkrycia (wglądu) dokonanego przez artystę. Socjolog występuje tu również jako tłumacz dokonań artystycznych, przechodząc między systemami form i znaczeń, wskazując na inne połączenia, poza szczegółami tej sytuacji i tego obrazu, w procesie długiego trwania wzorów kulturowych. Podobną, przełomową rolę w rozwoju nauk społecznych odegrał Michaił Bachtin (1986), który był w pierwszym rzędzie badaczem literatury, ale jego odkrycia zostały szeroko wykorzystane w modelowaniu relacji społecznych, bo na przykładzie analizy procesu konstruowania postaci w powieściach

pokazał zjawiska, do których brakowało pełnego wglądu z innych źródeł. Dzieło dało tu impuls (i materiał) do poznania jak najbardziej realnych procesów społecznych. Dobrze zinterpretowana sztuka pokazała, czego naukom społecznym zabrakło w wyrażaniu sensu, wprowadzając brakujące elementy do gry.

Marcin Kosman także podjął pracę w dziedzinie badań literatury, poświęcając swój tekst w całości kwestii tłumaczenia, która ma, jak wspomniano powyżej, szczególne znaczenie w socjologii – gdyż dotyczy refleksji o języku jako podstawowym narzędziu pracy socjologów. Biorąc bardziej dosłownie słynną metaforę określającą socjologów jako „tłumaczy” Zygmunta Baumana (1998), Kosman wraz z przywoływanymi przez niego badaczami dekonstruuje ją, pokazując, że rola pośrednika jest aktywna, istotna oraz uwarunkowana, a zmiana formy wypowiedzi niesie ze sobą zmianę znaczenia, bo wszystko ostatecznie zostaje napisane na nowo. Tłumaczenie jawi się jako asymetryczna interakcja społeczna zachodząca z przekroczeniem granic, która pozostawia w tłumaczeniu zarówno własną kulturę, jak i „oryginalne” ślady kultury obcej (Venuti 2000). Ingerencja pośrednika jest ukryta, a status tłumacza jako tylko „informatora” co najmniej podejrzany. Po dokonaniu zwrotu lingwistycznego i kulturowego w naukach społecznych mamy większą świadomość, jak bardzo subtelne i często strategiczne są drogi przenoszenia znaczeń. Zastosowanie perspektywy socjologicznej do badań nad procesem i sytuacją tłumaczenia pokazuje też, co refleksja socjologiczna i jej narzędzia teoretyczne mogą wnieść do nauk humanistycznych.

Ostatni tekst Krzysztofa Stachury jest nieco inny w charakterze, gdyż nie jest to studium jednego przypadku działania artysty czy jego lub jej dzie-

ła, lecz opiera się na wynikach badań zespołowych, które objęły kilkadziesiąt wywiadów z artystami różnych specjalności i przedstawicielami instytucji kultury w Polsce. Tematem badań był nie tylko sukces artystyczny, co sugeruje tytuł, lecz szerszy problem tego, kim są artyści w naszym kraju, jakie kierują nimi motywacje i jakie mają warunki działania. Czytając fragmenty wywiadów i ich analizy, można odnieść wrażenie, że relacje pomiędzy artystą, państwem i rynkiem w Polsce skutkują pomniejszeniem aspiracji, osłabieniem aktywizmu społecznego i prawdopodobnie też innowacyjności sztuki. Jako że państwo jest bardzo oszczędne w przydzielaniu środków na działania artystyczne, zostają one w istotny sposób ograniczone. Z drugiej strony także gospodarka rynkowa ogranicza możliwości społecznego działania sztuki. Artysta podporządkowany rolem przedsiębiorcy i menedżera rozpoznaje rynek i odpowiada na jego wyzwania. W efekcie przedstawia się jako zrezygnowany konformista, który nie zarabia na sztuce, ale na chałturach (Warchol 1992; Gross 2019) i trudno nie odnieść się do oceny względnej jakości dzieł (Frith 2011). Sztuka robiona „na kanapie i w kapciach” jawi się tu jako działalność deficytowa, którą robi się „po godzinach”, poświęcając prywatne środki, będąc jednocześnie w systemie i poza nim. Realistyczny obraz życia artystów w Polsce, wyłaniający się z zestawienia wielu subiektywnych doświadczeń twórców kultury, ostro weryfikuje kwestię autentyczności twórczej oraz wolności tworzenia, a także szanse na innowacyjność i odważne eksperymentowanie oraz, co najważniejsze w kontekście podejmowanych zagadnień, dostępność współpracy artystów z badaczami społecznymi. Odtwarza się tu obraz wewnętrznie sprzecznego i paradoksalnego charakteru sztuki, gdzie wytwory artystyczne mają być sposobem ekspresji „prawdziwego” *ja* i najbardziej „autentycznych” emocji, ale najpierw trzeba pomy-

śleć o finansowaniu wytworzenia dzieł, a potem je sprzedać. Jeśli pominiemy się wyjątkowe wyobrażenia o geniuszach i wysokie oczekiwania społeczne kierowane wobec artystów, opis ich sytuacji daje nam przykład, jak sprzecznym naciskom podlegają społeczeństwa w ogóle, a w ich obrębie środowiska, grupy i jednostki, wewnątrz których toczy się wcale nie spektakularna walka o autentyczność głosu, o sens działania mimo przeszkód i zniechęcenia, o upodmiotowienie, także w sferze działalności twórczej. W takim obrazie nowego wymiaru nabiera teza o spotkaniu z własnym *ja* zapośredniczonym przez sztukę i dostępie do prawdy o sobie, która, jeśli abstrahuje od estetycznej formy wyrazu, zachowuje ścisły związek z centralnymi tematami socjologii i problemami społecznymi obserwowanymi w wielu obszarach działania.

Na zakończenie można skonstatować krótko, że okres nadziei rewolucyjnych XX wieku już minął.

Bibliografia

Anderson Richard L. (2000) *American Muse: Anthropological Excursions into Art and Aesthetics*. Saddle River, NJ: Prentice-Hall.

Bachtin Michał (1986) *Estetyka twórczości słownej*. Przełożyła Danuta Ulicka. Warszawa: PIW.

Bauman Zygmunt (1998) *Prawodawcy i tłumacze*. Przełożyli Andrzej Ceynowa i Jerzy Giebułtowski. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.

Becker Howard S. (1982) *Art Worlds*. Berkeley: University of California Press.

Becker Howard S. (2009) *Outsiderzy: studia z socjologii dewiacji*. Przełożyła Olga Siara. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Blanes Ruy i in. (2016) *Micro-utopias: anthropological perspectives on art, relationality, and creativity*. „Cadernos de Arte e Antropologia”, vol. 5, no. 1, s. 5–20.

Obecnie nie można już wierzyć w siłę oddziaływania prawdy płynącej z (zakładanej) autentyczności wypowiedzi artystycznej ani też nie da się podtrzymać wiary w jedność i doskonałość naukowej metody. Warto natomiast docenić ich niewspółmierność jak Max Horkheimer i Theodor Adorno (1994), organizując wspólne działania artystów i badaczy lub analizując dzieła sztuki, i wykonując ruch dialektyczny pomiędzy biegunami pozoru i prawdy, zmysłowej przyjemności i żelaznej dyscypliny, rozdarcia i harmonii, a tożsamość własnej dyscypliny sprawdzać w spotkaniu z tym, co nie jest dla niej tożsame. Używając wyrażenia Adorna i odnosząc się do specjalizacji artystycznej Howarda Beckera, możemy zdefiniować naszą pozycję tak: nie jesteśmy jak jazz, który „za jednym zamachem załatwia normowanie i indywidualizację” (Becker 2009; Różanowski 2009: 67 za: Adorno 1990: 115), a więc z obu presjami w projektach badawczych przychodzi nam się mierzyć.

Bourdieu Pierre (1993) *The Field of Cultural Production. Essays on Art and Literature*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu Pierre (2001) *Reguły sztuki: Geneza i struktura pola literackiego*. Przełożył Andrzej Zawadzki. Kraków: Universitas.

Bourriaud Nicolas (2002) *Relational Aesthetics*. Dijon: Les presses du reel.

Clifford James, Marcus George E., red., (1986) *Writing cultures: The poetics and politics of ethnography*. Berkeley: University of California Press.

Coote Jeremy, Shelton Anthony, red., (1992) *Anthropology, art and aesthetics. Oxford Studies in the Anthropology of Cultural Forms*. Oxford: Clarendon Press.

Cresswell Tim (1994) *Putting women in their place: The carnival at Greenham Common*. „Antipode”, vol. 26, no. 1, s. 35–58.

- Denzin Norman (2003) *Performance Ethnography: Critical Pedagogy and The Politics of Culture*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dilthey Wilhelm (1982) *Pisma estetyczne*. Przełożyła Krystyna Krzemieniowa. Warszawa: PWN.
- Elias Norbert (2003) *Zaangażowanie i neutralność*. Przełożył Janusz Stawiński. Warszawa: PWN.
- Ferree Myra Marx (2003) *Resonance and radicalism: Feminist framing in the abortion debate*. „American Journal of Sociology”, vol. 109, no. 2, s. 304–344.
- Frith Simon (2011). *Sceniczne rytuały: o wartości muzyki popularnej*. Przełożył Marek Król. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Geertz Clifford (2005) *Interpretacja kultur. Wybrane eseje*. Przełożyła Maria Piechaczek. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gellner Ernest (1991) *Narody i nacjonalizm*. Przełożyła Teresa Hołówka. Warszawa: PIW.
- Gross Larry, red., (2019) *On the Margins of Art Worlds*. New York: Routledge.
- Heinich Nathalie (2019) *Sztuka jako wyzwanie dla socjologii. Rozmowy z Julienem Ténédosem*. Przełożył Jan Maria Kłoczowski. Gdańsk: Fundacja Terytoria Książki.
- Horkheimer Max, Adorno Theodor (1994) *Dialektyka oświecena. Fragmenty filozoficzne*. Przełożyła Małgorzata Łukasiewicz. Warszawa: IFiS PAN.
- Hurwitz Heather, Taylor Verta (2012) *Women's cultures and social movements in global contexts*. „Sociology Compass”, vol. 6, no. 10, s. 808–822.
- Ingold Tim (2016) *From science to art and back again: The pendulum of an anthropologist*. „Anuac. Journal of the Italian Society of Cultural Anthropology”, vol. 5, no. 1, s. 5–23.
- Karp Ivan, Lavine Steven, red., (1991). *Exhibiting cultures: The poetics and politics of museum display*. Washington, DC: Smithsonian Institution Press.
- Keifer-Boyd Karen (2011) *Art-based research as social justice activism: Insight, inquiry, imagination, embodiment, relationality*. „International Review of Qualitative Research”, vol. 4, no. 1, s. 3–19.
- Knowles Gary J., Cole Ardra L., red., (2008) *Handbook of the Arts in Qualitative Research*. Los Angeles, London, New Dehli, Singapore: Sage.
- Kurki Milja (2009) *The politics of the philosophy of science*. „International Theory”, vol. 1, no. 3, s. 440–454.
- Leavy Patricia (2018) *Metoda spotyka sztukę. Praktyki badawcze oparte na sztuce*. Przełożyły Katarzyna Staniszk, Justyna Kucharska. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.
- McNaughton Patrick (1988) *The Mangle Blacksmiths: Knowledge, Power, and Art in West Africa*. Bloomington, IN: Indiana Univ. Press.
- Różanowski Ryszard (2009) *Zrozumieć Adorna*. „Dyskurs”, nr 9, s. 62–77.
- Sherzer Joel (1990) *Verbal Art in San Blas: Kuna Culture through its Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Venuti Lawrence, red., (2000). *The translation studies reader*. London: Routledge.
- Warchol Krystyna (1992) *The Market System of the Art World and New Art: Prices, Roles, and Careers in the 1980s*. Rozprawa doktorska, University of Pennsylvania.

Cytowanie

Rancew-Sikora Dorota (2020) *Od redaktorek: Sztuka w socjologii jakościowej bez rewolucji. Krótkie wprowadzenie*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 16, nr 2, s. 6–14 [dostęp dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: <www.przegladsocjologiijakosciowej.org>. DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.16.2.01>

Art in Qualitative Sociology without Revolution: A Short Introduction

Abstract: This thematic issue focuses on two questions, namely – ‘what place does art occupy in qualitative sociological research?’; and ‘how can joined academic and artistic explorations address the problem of otherness (also within the interaction between artists and social researchers)?’ The foregoing experience indicates that the closest relationship between social sciences and art has been realized within critical approaches.

Representing a less radical stance, the author suggests that the key to an effective combination of sociology with artistic activities is to divide the participation of them into different stages or levels of a given research project. While artists would work at the level of designing and conducting interventions as well as encouraging and mobilizing the involvement of the participants and the recipients of the project, the task for sociologists would be to support the planning and organization of the artistic intervention, and, subsequently, to collect materials documenting its course, analyze and interpret its results, and evaluate the whole project in terms of its impact on the social environment and the development of knowledge about the studied aspect of social life. Such an approach makes it possible to ensure the separateness and specialization of both these areas of knowledge production, and takes into account the limitations and requirements that originate from the social context. Signs of making a similar choice have been demonstrated in the contributions within this volume; the authors focus on the analysis of art works and the situation of their creation, leaving the first move to the creativity of artists.

Keywords: qualitative research, art and knowledge, social roles of sociology, research projects